
Recenzovaný článek

Role neokolonialismu ve vývoji bezpečnostní situace v Afghánistánu

The role of neo-colonialism in the Evolution of Security Situation in Afghanistan

Martin Havlík

Abstrakt: Hlavním cílem toho článku je pojednat o roli postkoloniální teorie neokolonialismu ve vývoji bezpečnostní situace v Afghánistánu. Úvodní část je věnována vymezení postkoloniálního přístupu. Na tuto část navazuje definiční přehled neokolonialismu, jakožto moderní formy pokračování kolonialismu. V další části je pozornost zaměřena na roli samotného neokolonialismu v Afghánistánu, a to ve vztahu k působení a zájmům USA. Dále jsou v článku vymezeny hlavní dopady na bezpečnostní situaci a také výsledky deformace sil regionálních aktérů (Pákistánu a Indie) v Afghánistánu v důsledku angažovanosti USA v oblasti. Závěrečná část shrnuje podstatné informace v kontextu teoretických požadavků a znaků teorie neokolonialismu ve vztahu k aktivitám USA a dalších státních aktérů v Afghánistánu i celém regionu.

Abstract: The main goal of this article is to depict the role of postcolonial theory of neo-colonialism in the development of the security situation in Afghanistan. The introductory part is devoted to defining the postcolonial approach. This part is followed by a definition of neo-colonialism as a modern form of continuation of colonialism. The next part is focused on the role of neo-colonialism itself in Afghanistan, in relation to the influence and interests of the USA. In addition, the paper outlines the main security implications as well as the distortions of Afghanistan's regional actors (Pakistan and India) as a result of US engagement in the region. The final part summarizes the essential information in the context of the theoretical requirements and signs of neo-colonialism in relation to the activities of the US and other state actors in Afghanistan and the region.

Klíčová slova: Afghánistán; bezpečnostní prostředí; Indie; kolonialismus; mezinárodní vztahy; neokolonialismu; Pákistán.

Key words: Afghanistan; Security Environment; India; Colonialism; International Relationships; Neo-colonialism; Pakistan.

ÚVOD

Důležitou roli v hodnocení či ve vývoji bezpečnostní situaci Afghánistánu vždy hrála globální i regionální geopolitika, která představovala složitou síť vzájemných interakcí mezi velmi rozdílnými regionálními aktéry s různým postavením (na regionálním i globálním politickém poli). Centrem takových interakcí se opakovaně stával Afghánistán, který má odlišné vztahy se svými sousedy i dalšími vlivnými státními aktéry. Vývoj politické a zejména bezpečnostní situace je významně ovlivněn především Spojenými státy americkými (USA), Ruskou federací (RF), Íránem a Pákistánem, dále pak Čínskou lidovou republikou (ČLR) a Indií. Vztahy všech zainteresovaných státních aktérů v Afghánistánu zintenzivněly jak po stažení vojsk Sovětského svazu z Afghánistánu v roce 1989, tak dále po spojenecké intervenci v roce 2001.¹ Je nutné brát v potaz, že ke vzájemnému rozvoji vztahů mezi významnými aktéry v Afghánistánu ve všech svých konotacích (negativních či pozitivních) dochází kontinuálně do dnešní doby a s ohledem na historické souvislosti k tomu bude s velkou pravděpodobností docházet i v budoucnu.

Význam samotného Afghánistánu a stability jeho bezpečnostní situace je potvrzen a umocněn v regionálním pohledu jeho strategickou polohou, která se nachází mezi třemi muslimskými postsovětskými republikami Turkmenistánem, Uzbekistánem a Tádžikistánem, dále pak Pákistánem a Íránem. Mimo to dále Afghánistán svou severovýchodní provincií Badachšán sousedí také s ČLR. Každý z těchto jmenovaných státních aktérů má nepopíratelně zejména své ekonomické zájmy také v samotném Afghánistánu. Významným regionálním státním aktérem s dopadem na vývoj bezpečnostní situace je zejména Pákistán, který je reprezentován poměrně velkou a aktivní armádou s výraznou rozhodovací pravomocí a jaderným arzenálem. Hlavními zájmy pákistánské armády (včetně velmi mocné zpravodajské služby) je působení vůči dlouhodobé a nejvýznamnější hrozbě v podobě největšího rivala - Indie. Aktuální pozice Pákistánu na mezinárodním poli je posílena jeho spojenectvím s USA, které s tímto významným regionálním aktérem úzce spolupracují, a to nejen v obchodní oblasti. Vliv Indie na bezpečnostní situaci v Afghánistánu lze obecně charakterizovat jako nepřímý s primárním záměrem podporovat veškeré proti-pákistánské aktivity.

Mezinárodněpolitický význam Afghánistánu vzrostl zejména v 19. století, kdy se ocitl Afghánistán na křižovatce britsko-ruského soupeření. Zájem Ruska (zejména v období Sovětského svazu) vedl přes Afghánistán z toho důvodu, že se nachází na trase směřující dále na jih, směrem k Íránu, Pákistánu (provincie Balúčistán) a dále pak k Perskému či Ománskému zálivu, k Arabskému moři a k Indickému oceánu. V případě zájmů Velké Británie se Afghánistán nacházel na trase dalšího pronikání z Indie směrem k Číně a Tibetu. Afghánistán lze proto považovat za území, kterému se nelze vyhnout při postupu směrem do geopoliticky významných oblastí Asie. Tento strategicky důležitý význam

¹ HYNEK, Nik, EICHLER, Jan a MAJERNÍK, Ľubomír. *Konflikt a obnova v Afghánistánu: kontext, prostředí a zájmy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2012. ISBN 978-80-87558-06-5. Str. 11.

Afgánistánů zůstal zachována i v moderních dějinách (od skončení druhé světové války až do současnosti).²

Od konce 2. světové války a pádu britské i francouzské koloniální nadvlády, došlo k velmi významným posunům zejména v oblasti světové ekonomiky spojené s poměrně masivními sociálními a politickými změnami (nejen vyhlášení nezávislosti mnoha států v rámci procesu dekolonizace). Avizované období od druhé poloviny 20. století bylo poměrně významné pro rozvoj postkoloniálních teorií v oblasti mezinárodních vztahů, které se věnovaly širokému spektru vzájemných interakcí zejména státních aktérů a pohledům západní společnosti na vývoj v muslimském světě. V této souvislosti se postkoloniální přístup mnoha odborníků snažil analyzovat především úlohu, postavení a vliv mocností na další státní aktéry, a to zejména v oblasti Latinské Ameriky, Afriky^{3,4} či Asie.⁵ Akcent postkoloniálních teoretiků a odborníků byl orientovaný primárně na ekonomickou a politickou dimenzi a související nástroje moci zaměřené na prosazování vlastních zájmů. Z existujícího spektra postkoloniálních teorií byl proto na tento článek v kontextu ekonomicko-politického pohledu vybrán a aplikován přístup a teorie neokolonialismu. Tento konkrétní postkoloniální teoretický rámec označovaný jako neokolonialismus bude v článku použit jako nosný koncept. Je zřejmé, že na vybrané regionální státní aktéry by šly aplikovat také jiné konkrétní postkoloniální teorie, nicméně s ohledem na aktuální ekonomicko-politické dopady a vlivy je nejvíce relevantní právě teorie neokolonialismu.

1 VYMEZENÍ NEOKOLONIALISMU

Obecná teorie neokolonialismu ve své zásadě předpokládá existenci silných přímých i nepřímých ekonomických vazeb mezi ekonomicky silnými mocnostmi a ekonomicky slabšími státy. S ohledem na existenci vzájemných ekonomických vazeb je proto evidentní, že chování politických elit ekonomicky slabších a závislých států je více či méně podřízeno požadavkům mocností. Ekonomický rozměr teorie neokolonialismu zastupuje v tomto postkoloniálním konceptu nejvýznamnější dimenzi a ostatní jsou v určité míře potlačeny (politická, vojenská, sociální apod.).

Jak bylo uvedeno výše, neokolonialismus se zpravidla orientuje spíše na politicko-ekonomický kontext na rozdíl například od kontextu politicko-kulturního. Toto potvrzuje také ACHARYA a BUZAN ve své publikaci *Non-Western International Relations Theory*

² Ibid. Str. 15.

³ ZHENG, Liang. *Neo-colonialism, ideology or just business? China's perception of Africa*. Global Media and Communication, 271–276. [online] 2010. [cit. 2019-03-28] Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1742766510384964>

⁴ ANTWI-BOATENG, Osman. *New World Order Neo-Colonialism: A Contextual Comparison of Contemporary China and European Colonization in Africa*. Journal of Pan African Studies 10. 2. [online] 2017 [cit. 2019-03-20] Dostupné z <http://bit.do/eQ4v8>

⁵ NAGESH, Rao. 'Neocolonialism' or 'Globalization'? : *Postcolonial Theory and the Demands of Political Economy*. Brown University - Interdisciplinary Literary Studies, vol. 1, no. 2, 2000, Str. 165–184. JSTOR. [online]. 2018 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41209050

– *Perspectives on and beyond Asia*.⁶ Většina odborných textů k tématu neokolonialismu je orientována na region Afriky či Latinské Ameriky (poněkud omezeně pak na Asii). Jejich obsahové zaměření je často relativně dosti kritické a jejich autory lze považovat vesměs za poměrně radikální marxisty.⁷ Z česko-jazyčných publikací se problematice postkoloniálních teorií a okrajově také neokolonialismu věnuje například HORKÝ-HLUCHÁŇ, PROFANT a kolektiv v knize *Mimo Sever a Jih. Rozumět globálním nerovnostem a rozmanitosti*, kde autoři akcentují kritické přístupy k latinsko-americkým, africkým a asijským společnostem, kulturám, náboženstvím, genderovým vztahům či například životnímu prostředí.⁸

Samotný pojem neokolonialismus vznikl v období velké dekolonizace v polovině 20. století. První kodifikace slova neokolonialismus byla podle zjištěných informací uvedena v oxfordském slovníku v roce 1961, kde původní zdroj (The New Statesman) definoval neokolonialismus jako nejnebezpečnější formu kolonialismu.⁹ Ve spojitosti s pojmem neokolonialismus je potřeba zdůraznit, že se tento termín v posledních desetiletích stal velmi frekventovaným (nejen na poli akademickém), což vedlo k rozšíření nejasnosti a nejednoznačnosti samotného významu.

Podle dalšího vymezení můžeme neokolonialismus považovat za moderní pokračování kolonialismu, ale už ne formou přímé nadvlády, ale především pomocí ekonomické kontroly dotyčných zemí. V této souvislosti je vhodné odlišovat, zda jde o logickou provázanost ekonomických procesů spojených s celosvětovým trhem zboží a služeb či o partikulární ekonomické zájmy vybraných mocností ve vztahu k ekonomicky slabším státům a využívání jejich ekonomického potenciálu a zdrojů. V posledních dekádách poměrně rozšířené ekonomické sankce ze strany západních mocností či mezinárodních organizací ve vztahu k některým diskutabilním státním aktérům (reprezentovaným neliberálními a ne zcela demokratickými režimy) nelze s ohledem na primární význam neokolonialismus považovat za projevy této postkoloniální teorie. Jde velmi často o snahu a nástroje západních mocností vyvažovat ekonomický i politický vliv regionálních státních aktérů v zájmovém teritoriu či na globální scéně. V této kapitole jsou pro názornost uvedeny některé další základní definice neokolonialismu.

Termín neokolonialismus popisuje stav, kdy je původně kolonizovaná země sice formálně nezávislá, ale její vládnoucí elity a klíčoví představitelé se podřizují rozhodnutí bývalé mateřské země (kolonizátora), protože to považují za výhodné pro sebe a někdy

⁶ ACHARYA, Amitav, BUZAN, Barry. *Non-Western International Relations Theory – Perspectives on and beyond Asia*. Routledge Taylor & Francis Group. 2010. ISBN 978-0-415-47473-3.

⁷ NAGESH, Rao. 'Neocolonialism' or 'Globalization'? : *Postcolonial Theory and the Demands of Political Economy*. Brown University - Interdisciplinary Literary Studies, vol. 1, no. 2, 2000, Str. 165–184. JSTOR. [online]. 2018 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41209050

⁸ HORKÝ-HLUCHÁŇ, Ondřej, PROFANT, Tomáš a kol. *Mimo Sever a Jih. Rozumět globálním nerovnostem a rozmanitosti. Ústav mezinárodních vztahů*, 2015. ISBN 978-80-87558-18-8.

⁹ NAGESH, Rao. 'Neocolonialism' or 'Globalization'? : *Postcolonial Theory and the Demands of Political Economy*. Brown University - Interdisciplinary Literary Studies, vol. 1, no. 2, 2000, Str. 165–184. JSTOR. [online]. 2018 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41209050

i pro stát.¹⁰ Velmi často jsou v mnoha rozvojových zemích však partikulární osobní zájmy vládnoucích autorit nadřazeny obecnému celospolečenskému zájmu a prosperitě.

Neokolonialismus je určitá politická a ekonomická kontrola (forma nadvlády) vyspělých států uplatňovaná na některé rozvojové země, ale na rozdíl od kolonialismu jsou dotčené státy formálně nezávislé, ačkoli fungování státu je ovlivňováno zvenčí. Nástrojem kontroly se nejčastěji rozumí investice ze zahraničí, které ovlivňují ekonomickou i sociální strukturu země, a to primárně ve vztahu k zahraničnímu donorovi. Tento je následně schopen účinně regulovat politickou orientaci ovlivňované země a efektivně využívat ekonomický potenciál i zdroje ve svůj vlastní prospěch a zájmy. Jiným nástrojem může být loutková vláda, kdy je v zemi formální státní nezávislost, ve skutečnosti je správa země podřízena svému „neokolonizátorovi“.¹¹

Rozvojové země jsou často zdrojem levné pracovní síly a v některých případech (včetně například posuzovaného Afghánistánu) také bohaté na suroviny a přírodní zdroje. Související atributy se tak velmi často stávají rozhodujícími faktory, které ovlivňují ekonomické zájmy, surovinovou diplomacii a obecně celou zahraniční politiku vybraných mocností. Neokolonialismus má však i *důsledky pozitivní, např. rozvoj technologií, zabezpečení lepších sociálních podmínek, rozvoj vzdělání (stipendia, učitelé ze zahraničí), stavba veřejných budov (školy, nemocnice), investice do dopravních komunikací, stavba elektráren a jiné, ale i negativní důsledky, jako vykořisťování*, limitované uspokojování základních lidských potřeb (voda, potrava), znečišťování životního prostředí, ztráta politické (názorové) svobody a konflikty, ať už mezi mocnostmi nebo uvnitř státu.¹²

Americký on-line slovník Merriam-Webster definuje neokolonialismus jako *ekonomické a politické kroky a procesy, pomocí kterých mocnosti udržují či rozšiřují své působení vůči vybrané zemi a jejímu obyvatelstvu*.¹³

DANĚK definuje neokolonialismus jako *formu hospodářské a politické kontroly vyspělých států, případně nadstátních sdružení a institucí, nad hospodářstvím a společnostími nerozvinutého světa. Ovládané země jsou formálně nezávislé, ale jejich hospodářství a politický systém jsou řízeny zvenčí. Nástroje této kontroly jsou různé, ale často zahrnují přítomnost zahraničního průmyslového a finančního kapitálu. Ten ovlivňuje vnější ekonomické vazby neokoloniálních zemí, ale svojí podporou určitých elit v těchto zemích má dopad i na jejich sociální strukturu*.¹⁴

MENELL popsala neokolonialismus jako *poměrně komplikovaný termín s významnou řečnickou mocí, který se týká vlivu zahraničních mocností na politickou a hospodářskou*

¹⁰ Vzdělávací program Varianty, Člověk v tísni, o. p. s. *Neokolonialismus*. [online]. 2018 [cit. 2018-03-30]. Dostupné z: <https://www.varianty.cz/slovnicek-pojmu/67-neokolonialismus>

¹¹ Neokolonialismus - Co je neokolonialismus? [online]. 2015 [cit. 2018-03-30]. Dostupné z: <http://neokolonialismus.blog.cz/1509/co-je-neokolonialismus>

¹² Ibid.

¹³ MERRIAM-WEBSTER. *Neocolonialism*. [online] 2018 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <http://bit.do/eQ33X>

¹⁴ DANĚK, Petr. *Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje*. In Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2000. Str. 28 – 58. ISBN 80-238-5566-2. Str. 19.

dimenzi méně rozvinutých států. K tomuto účelu je ze strany mocností využívána zejména přímá politická kontrola.¹⁵

Odborně se problematice neokolonialismu věnoval také NKURMAH v knize *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*.¹⁶ V publikaci se autor zaměřuje na analýzu myšlenky kontroly a ekonomické nadvlády na státy, které byly v minulosti koloniemi významných mocností. Je zde zdůrazněno, že ačkoliv proces kolonialismu již skončil, jsou zejména ve vztahu k africkému kontinentu patrné ekonomické a politické procesy ovlivňující dění ze zahraničí. Vliv externích ekonomických nástrojů má na africkém kontinentě za následek stále se zvětšující rozdíly mezi ekonomicky silnými a slabými státními aktéry. NKURMAH zdůrazňuje, že ekonomická závislost a podřízenost požadavkům zahraničních mocností významně ovlivňuje možnosti formování blahobytu prostřednictvím pouhých vnitropolitických nástrojů jednotlivých podřízených států. Neokolonialismus má podle autora vymezení následující charakteristiky:

- reálná možnost nasazení vlastních vojenských sil zainteresované mocnosti na území kontrolovaného (podřízeného) státu;
- existující přímé vazby a vlivy umožňující ovládat centrální vládu a další významné politické elity, a to na všech úrovních (centrální, regionální, provinční apod.);
- prokazatelné zahraniční ekonomické nástroje a prostředky určující rozvoj a směřování země;
- důraz v ekonomické oblasti je kladen primárně na rozmach odbytiště a spotřeby zboží pocházejícího ze zahraničí, které již není opatřeno vlastní přidanou hodnotou;
- poskytnutí lidských zdrojů (zahraničních odborníků, poradců apod.) pro mentování, řízení a kontrolu výkonu státní služby a finančních institucí.¹⁷

2 ROLE NEOKOLONIALISMU V AFGHÁNISTÁNU

V této kapitole bude role neokolonialismu ve vývoji aktuální bezpečnostní situace v Afghánistánu podrobena konfrontaci s výše uvedenými teoretickými vymezeními a charakteristiky, a to ve vztahu k následující výzkumné otázce determinující zájmy USA v Afghánistánu. Výzkumná otázka tedy explicitně zní: *Splňují americké aktivity v posledních dvou dekádách 21. století v Afghánistánu teoretické požadavky a znaky teorie neokolonialismu?*

Obecné faktory expanzivních zahraničních zájmů mocností jako jsou touha po nerostném bohatství jiné země (především rozvojové), levná pracovní síla, snaha o získání surovin a půdy (nejen stavební, ale i zemědělské) a v neposlední řadě také politický vliv v zemi

¹⁵ MENELL, Natasha. *China and Africa: the new neocolonialism*. The Journal of the Helen Suzman Foundation: 55-60. [online] 2010 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <http://bit.do/eQ34t>

¹⁶ NKURMAH, Kwame. *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*. 1974, Panaf. ISBN 9780901787231.

¹⁷ TWEEDE, Dominic. *Neo-Colonialism, the last stage of imperialism by Kwame Nkrumah*. Transcribed. [online] 2007 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://politicalanthro.files.wordpress.com/2010/08/nkrumah.pdf>

či příslušném regionu bývají obecným hybatelem společenského, politického i hospodářského dění. Uvedené ukazatele tak nejsou unikátně typické pro neokolonialismus.

Politicky a geostrategicky motivovaná intervence USA (později podpořena přítomností aliančních a koaličních partnerů) byla v roce 2001 zdůvodněna bojem proti stoupencům teroristické organizace al-Kájdá, kteří měli na území Afghánistánu využívat základny a útočiště. Po eliminaci vůdce al-Kájdý Usámy bin Ládina a paralyzování značné části organizační struktury uvedené organizace v roce 2011 však nedošlo ke stažení amerických vojsk z Afghánistánu, ale bezpečnostní jednotky USA společně s aliančními a koaličními partnery dodnes v zemi aktivně působí. Zmíněná přítomnost cizích vojsk na území suverénního státu proto iniciuje množství otázek, jejichž cílem je často nalezení jednoznačné odpovědi na konkrétní zájmy mocností (zejména tedy USA) v Afghánistánu. Formulovat odpovědi na související otázky však není jednoduché. Přesto se někteří odborníci snaží formou souvisejících analýz či odborných článků v kontextu mezinárodních vztahů poskytnout více či méně argumentačně a fakticky podložené pohledy na předmětnou problematiku.

2.1 Neokolonialismus v Afghánistánu vs. boj proti terorismu

Zejména levicová sféra politického zastoupení v České republice a také v dalších zemích Evropské unie (a nejen zde) poukazuje na spornou intervenci USA a poté celé aliance i dalších koaličních partnerů do Afghánistánu a zejména setrvání v zemi (do dnešní doby), kdy primárním důvodem již není přítomnost teroristických organizací útočících také na západní cíle, ale naopak politické a ekonomické zájmy USA, jakožto atributů neokolonialismu. Podpůrnými fakty pro uvedené tvrzení jsou zejména výše zmíněná eliminace vůdce al-Kájdý a destrukce organizační struktury. Argumentace bojem proti dalším teroristickým skupinám je dle kritiků velmi často neopodstatněné, neboť aktuálně samotný charakter a mandát vojenské mise RS (Resolute Support) v Afghánistánu neumožňuje provádět přímo konkrétní protiteroristické operace. Dalším faktorem je vliv sousedního Pákistánu a zejména pákistánská podpora vybraným teroristickým hnutím, jejichž úkolem je destabilizovat bezpečnostní situaci v Afghánistánu a zamezit vzniku a fungování nezávislé, liberální a demokratické vlády. Mimo uvedené má Pákistán s Afghánistánem také dlouhodobý teritoriální spor, a to konkrétně o společnou hranici, jejíž konečná podoba nebyla uvedenými státními aktéry doposud oficiálně ratifikována. Tato sporná otázka je pak zdrojem pákistánských aktivit, které mají významný vliv na destabilizaci bezpečnostní situace v Afghánistánu. Pákistánští představitelé jsou přesvědčeni, že jejich země je utiskována mezi dvěma znepřátelenými sousedy (tedy Afghánistánem a Indií). Rostoucí nenávisť mezi Pákistánem a Indií utváří a posilují paranoii uvnitř pákistánských ozbrojených sil a také uvnitř vládnoucích reprezentací, a to zejména ve vazbě na možné vytvoření vzájemné afghánsko-indické aliance zaměřené právě proti zájmům Pákistánu. Související intenzivní snaha USA vyřešit zmiňovaný hraniční spor (či na řešení sporu participovat) mezi Afghánistánem a Pákistánem nebyl v posledních dekádách zaznamenán.

V případě Afghánistánu je neokolonialistický přístup USA podpořen také faktem, že tato jihoasijská země disponuje obrovskými zásobami nerostného bohatství. Například

World Socialist Web Site poukazuje na kroky americké administrativy v Afghánistánu, kdy i po ukončení původně plánované operace NATO (označované ISAF – International Security Assistance Force) zůstalo nadále v zemi mnoho tisíc amerických vojáků. Ve skutečnosti se Afghánistán v posledních více než deseti letech postupně stává americkou základnou (ač zmíněné kroky někdy ve svých prohlášeních současný americký prezident Trump dementuje), ze které americká armáda rozšiřuje svůj vliv v regionu. Afghánistán hraje důležitou roli v plánech Pentagonu v případné válce proti Íránu a jako strategicky důležitá základna pro prosazování amerických zájmů ve středoasijských republikách a také v Pákistánu.^{18,19}

Na druhé straně je americká přítomnost v Afghánistánu výhradně zdůvodňována (především pravicově orientovanými politiky, analytiky a zejména samotnou americkou administrativou) jakožto nutný postup v boji proti celosvětovému terorismu. Jeden z hlavních směrů tkvících ve společném boji proti terorismu zdůraznil v České republice například také vojenský analytik Martin Koller. *Důvod naší přítomnosti v Afghánistánu a Íráku spatřuji v preventivním boji proti teroristům na jejich vlastním území předtím, než tito fanatici udeří u nás a budou zabíjet i české občany.*²⁰ Po teroristických útocích al-Káidy 11. září 2001 v USA, Spojené státy 7. října téhož roku letecky zaútočily na Afghánistán, kde měla al-Káida své tábory. Následovala pozemní ofenzíva, která vedla k pádu vlády Tálibánu. Ten se však nikdy nepodařilo zcela porazit a válka v zemi pokračuje dodnes.²¹ Uvedené argumenty liberálně orientované společnosti tedy na druhé straně ve své podstatě odmítají považovat působení USA v Afghánistánu za neokolonialismus.

Provedeme-li konfrontaci základních charakteristik teorie neokolonialismu definovaných například NKRUHAhem (viz kapitola 2) s přístupem USA v Afghánistánu lze dospět k následujícím závěrům. Reálná přítomnost a praktické nasazení vojenských jednotek USA na území Afghánistánu ovlivňuje od roku 2001 přímo vývoj bezpečnostní i politické situace v zemi. Přímé vazby a vlivy umožňující ovládat centrální afghánskou vládu ze strany USA byly v období 2004 – 2014 reprezentovány zejména vládou proamericky orientovaného afghánského prezidenta Hamída KARZÁÍho. Od roku 2004 docházelo také k podstatnému zlepšování vzájemných vztahů mezi Afghánistánem a Indií. V této souvislosti je velmi zajímavé, že se mnoho klíčových funkcionářů tehdejší vlády prezidenta KARZÁÍho (včetně KARZÁÍho samotného) účastnilo speciálních kurzů či studií přímo v Indii. Do dnešní doby je v organizační struktuře GIROA (Government Islamic Republic of Afghanistan) patrný vliv amerických politiků, diplomatů, expertů a dalších osob pro mentorování, řízení a kontrolu výkonu státní služby a finančních institucí. Rozsáhlé zahraniční investice a také přímé dotace ze strany USA v posledních dvou dekadách 21. století prokazatelně dokládají

¹⁸ WorldSocialistWebSite. *AfghanistanalsModellfürdenNeokolonialismusdes21.Jahrhunderts*. 2013. [online]. 2013 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <https://www.wsws.org/de/articles/2013/01/afgh-j08.html>

¹⁹ World Socialist Web Site. *Das brutale Gesicht des Neokolonialismus in Afghanistan*. 2013. [online]. 2013 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <https://www.wsws.org/de/articles/2013/04/11/afgh-a11.html>

²⁰ Hyde Park ČT24. TV, ČT24. 25. listopadu 2010. 20:10. [online]. 2010 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10252839638-hyde-park-ct24/210411058081125-hyde-park/>

²¹ Novinky.cz - Teroristický útok z 11. září 2001 v New Yorku a Washingtonu. [online]. 2018 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <https://tema.novinky.cz/teroristicky-utok-z-11-zari-2001-v-new-yorku-a-washingtonu>

existenci potřebných amerických ekonomických nástrojů a prostředků k určujícímu rozvoji a směřování Afghánistánu, a to zejména v kontextu amerických zájmů. Snaha USA o penetraci svého zboží na afghánský domácí trh je aktuálně limitována, a to s ohledem na logistické limity, které neumožňují efektivní transport potravin. Mimo zmíněné faktory je afghánské tržní odbytiště velmi významně pokryto produkty ze sousedních zemí, především tedy z Pákistánu, Íránu a ČLR. V této souvislosti je však potřeba zdůraznit, že nezanedbatelná komunita mezinárodních bezpečnostních sil působících v Afghánistánu je majoritně logisticky zajišťována ze strany amerických subjektů.

Hlavní motivy neokolonialismu v jižní Asii, respektive konkrétně v Afghánistánu jsou založeny na ekonomických a politických stimulech. Jde zejména o existenci velkého potenciálu afghánského nerostného bohatství, dále pak o vyvažování vlivu USA v regionu ve vztahu k působení a prosazování zájmů ČLR, Pákistánu, Indie a částečně i RF. Mimo uvedené je potřeba dále zmínit také snahu USA monitorovat veškeré aktivity v regionu a prezentovat svou vojenskou sílu ve vazbě na Írán, jakožto potencionálního amerického protivníka. Afghánistán je svou strategickou polohou pro USA vhodný také v souvislosti s prosazováním zájmů ve středoasijských republikách (Turkmenistán, Uzbekistán a Tádžikistán), a to s ohledem na omezování historického vlivu ze strany RF.

2.2 Vliv neokolonialismu na stabilizaci bezpečnostní situace v Afghánistánu

Afghánistán a jeho budoucnost jsou závislé na skutečné transformaci státního zřízení s prvky základních demokratických principů, které vyžadují odpovídající změny, a to nejen v oblasti afghánských bezpečnostních institucí, vnitrostátního politického systému či například lidských práv. Mír v Afghánistánu bude možný pouze v případě, že základní tužby a potřeby afghánské populace budou respektovány a nadřazeny individuálním zájmům klíčových vůdčích osobností či jednotlivých skupin. Toho musí být dosaženo v kontextu vzájemné shody a v úzké spolupráci USA s regionálními subjekty a mezinárodními partnery.²² Aktuálně můžeme poukázat minimálně na šest základních sporných otázek a jejich aktéry, kteří determinují konflikt a samotnou bezpečnostní situaci v Afghánistánu. Jsou to zejména:

- válka proti terorismu, kdy spouštěcím indikátorem bylo rozhodnutí americké administrativy eliminovat aktivity teroristické organizace al-Kájdý po útocích v USA v září 2001;
- indicko-pákistánský zamrzlý konflikt, kdy se Pákistán snaží eliminovat vliv Indie v Afghánistánu představující pro Pákistán klíčové teritorium v rámci případného konvenčního konfliktu. Z tohoto důvodu je vysoce pravděpodobné, že na afghánském území aktivně a dlouhodobě operují příslušníci zpravodajských služeb Pákistánu i Indie s cílem podporovat prosazování vlastních národních zájmů;

²² THIER, Alexander J. *The Future of Afghanistan*. Washington, D.C., 2009. First pub. United States Institute of Peace. Str. 1 – 109.

- sunnitsko-šitský konflikt reprezentovaný vůdci hlavních konfesí islámského světa, tedy zástupců Saúdské Arábie a Íránu, kteří se v Afghánistánu snaží prosadit své vlastní (nábožensky orientované či ekonomické) zájmy;
- přítomnost koalice NATO vedené USA a dalších partnerů (např. Austrálie, Gruzie apod.), kteří se v rámci jednotlivých operací (RS, ISAF, OEF apod.) snaží stabilizovat situaci v zemi a podporovat rozvojové a usmířovací projekty i procesy;
- přístup Ruské federace k přítomnosti sil NATO v zájmovém regionu jižní Asie je dlouhodobě konzistentní s cílem zamezit permanentní přítomnosti NATO v oblasti. Přestože původně Ruská federace podporovala boj proti terorismu (včetně s organizací al-Káida) či eliminaci produkce drog v Afghánistánu, je dlouhodobé působení NATO včetně s USA pro RF neakceptovatelné. RF považuje základny NATO ve svém okolí za jistou formu ohrožení vlastních zájmů;
- existence potencionálního konfliktu mezi USA a Íránem, kdy USA mimo jiné využívá Afghánistán jako svou základnu proti případnému působení vůči Íránu. V posledních letech jsou také patrné snahy Íránu podporovat některé frakce afghánských povstalců, a to zejména v jejich boji proti přítomnosti USA.²³

V rámci stabilizace země by měly obecně všechny vlády vycházet z následujících pěti základních principů:

- vláda musí mít jasné politické cíle směřované k vytvoření a udržování svobodné, nezávislé a sjednocené země, která je politicky a ekonomicky stabilní;
- vláda musí postupovat a jednat v korelaci s existujícími právními normami;
- vláda musí mít komplexní plány a strategie ve všech možných oblastech;
- vláda musí mít stanoveny priority jak čelit politické subverzi (podvratné činnosti) a gerilovému (asymetrickému) způsobu boje;
- v případě gerilového boje musí vláda zajistit primárně a v první fázi bezpečnost klíčovým a základním subjektům (strategická města, centra, komunikace, strategické objekty apod.).²⁴

Úsilí mezinárodních sil včetně s USA stabilizovat situaci v Afghánistánu závisí velmi významně na Pákistánu a jeho podpoře Talibanu. Afghánští představitelé i afghánské civilní obyvatelstvo stále intenzivněji obviňuje Pákistán a jeho zpravodajskou službu ISI (Inter Service Intelligence), že stojí v pozadí povstaleckých aktivit na afghánském území. Podpora afghánských militantů ze strany Pákistánu koresponduje s dlouhodobou národně-bezpečnostní politikou a strategií Pákistánu orientovanou proti zájmům Indie v regionu. Pákistán se mimo jiné zaměřuje také na rozsáhlé ovlivňování veřejného mínění a místních médií, a to nejen šířením vlastních narrativů, ale také zastrašováním novinářů či občanských aktivistů a kritiků armády. Mimo již zmíněné, afghánský Taliban dále pomáhá vytvářet pro Pákistán nepostradatelné útočiště na pašunských územích, a to

²³ THIER, Alexander J. *The Future of Afghanistan*. Washington, D.C., 2009. First pub. United States Institute of Peace. Str. 16.

²⁴ ELYAS, Mohammad. *Insurgency and Terrorism in India and Pakistan – With Special Reference to Benazir Bhutto*. New Delhi, 2008, MD Publications Pvt Ltd. ISBN 978-81-7533-117-4. Str. 18.

pro případný ústup při konfliktu s Indií. Někteří představitelé americké administrativy v minulosti prezentovali, že není možné konflikt v Afghánistánu vyhrát, dokud má Taliban k dispozici pákistánskou podporu a zejména bezpečná útočiště v Pákistánu. Pákistán na uvedená prohlášení reagoval zadržením několika méně významných velitelů Talibanu s cílem zmírnění amerického tlaku. V reálných podmínkách se však pákistánský přístup k afghánskému Talibanu nijak zásadně nezměnil.²⁵

Skutečná stabilita konkrétního státu (v našem případě Afghánistánu) existuje tehdy, věří-li majoritní část jeho obyvatelstva v legitimitu své vlády. Mezi hlavní pilíře stability bezpečnostní situace v Afghánistánu musí patřit bezpečnost (kolektivní bezpečnost, individuální bezpečnost, vybudování bezpečnostních struktur apod.), právo a pořádek (právní řád, soudní systém, vězeňství atd.), ekonomický rozvoj a zvyšování životní úrovně obyvatelstva, stabilní vláda a participace občanů na vládě. V této souvislosti by mělo být tedy zejména zabezpečeno, aby:

- afghánská vláda GIROA (Government Islamic Republic of Afghanistan) posílila státní strukturu a byla schopna explicitně přesvědčit afghánské obyvatelstvo, že je reálně schopna a také ochotna uspokojit jejich základní potřeby;
- afghánská vláda byla schopna efektivně a plně kontrolovat vnitřní bezpečnost i vnější hrozby (včetně problematické propustnosti afghánsko-pákistánské hranice) a vlastnila výhradní monopol na použití silových prostředků ve vztahu k suverenitě a územní celistvosti;
- afghánská vláda oživila a posílila ekonomickou situaci země nutnou k posílení kupní síly afghánského obyvatelstva, uspokojení všech souvisejících základních potřeb a eliminování významné problematiky chudoby;
- afghánská vláda v ekonomické oblasti snížila závislost na zahraničních dotacích a expandovala ve vztahu k využívání surovinového bohatství země;
- sociální prostředí a s ním spojené aktivity efektivně podporovaly rozvoj regionů, provincií, distriktů a významných městských center v Afghánistánu;
- veškeré afghánské obyvatelstvo přednostně využívalo při řešení konfliktních situací a nejruznějších sporů jiné formy než aktuálně velmi rozšířeného násilí;
- veškeré aktivity afghánské vlády s podporou mezinárodního společenství reflektovaly místní kulturní, kmenové či náboženské zvyklosti a další související principy afghánského etnicky poměrně diverzifikovaného obyvatelstva.

Pro zevrubnější pochopení jsou konkrétní faktory a kroky potřebné ke stabilizaci komplexní situace v Afghánistánu uvedeny na obrázku č. 1, kdy bylo k jejich členění využito

²⁵ BACON, Tricia. *Slipping the Leash? Pakistan's Relationship with the Afghan Taliban*. Survival – Global Politics and Strategy. Washington, D.C., 2018, vol. 60 no. 5. The International Institute for Strategic Studies. Str. 159 – 175.

principu analýzy PMESII²⁶, která byla dále doplněna o oblast zahrnující bezpečnostní problematiku (viz oranžově podbarvená část schématu).

2.3 Deformace sil regionálních aktérů v Afghánistánu v důsledku angažovanosti USA v oblasti

Pákistán je nedílnou součástí regionálního komplexu v kontextu svých vztahů vůči Afghánistánu, a to nejen s ohledem na etnickou či náboženskou provázanost. Kořeny sahají hluboko k samotnému vzniku nezávislého Pákistánu. Hlavní roli v rámci interakce s Afghánistánem reprezentuje více než století stará Durandova linie²⁷, která dodnes utváří určitou imaginární geografickou hranici mezi oběma státy. Vymezená linie rozdělila paštúnskou etnickou skupinu na dvě části, které se na začátku 20. století ocitly ve dvou rozdílných státech. To přispělo k celkové etnické fragmentaci afghánské společnosti a k neschopnosti určit majoritní státotvornou skupinu.²⁸ Etnická a kmenová příslušnost je tak jedním z hlavních faktorů ovlivňujících pákistánskou zahraniční politiku ve vztahu k afghánskému prostoru.²⁹ Je však nutné reflektovat i skutečnost, že ani Pákistán ani Afghánistán není ochoten respektovat separaci vlastního státu a vytvoření nezávislého Paštúnistánu, o kterém dlouhodobě uvažují Paštúni - zástupci tohoto majoritního afghánského etnika. Americký neokolonialismus Afghánistánu má také přímý dopad na rozsáhlé úderý amerických bezpilotních prostředků na pákistánských územích, které jsou využívány jako útočiště pro teroristy.

Z geopolitického hlediska představuje Afghánistán taktéž určitou výzvu i pro Indii. Tento velmi lidnatý stát disponuje jadernou kapacitou a postupně se profiluje do pozice regionální mocnosti s poměrně rozsáhlou sférou vlivu, včetně nedalekého Afghánistánu. Indie má z historického pohledu pozitivní vztahy s Afghánistánem, za kterými stojí snaha získat ho na svou stranu jako protipól úhlavního nepřítele Pákistánu.³⁰ Vzájemná rivalita mezi Indií a Pákistánem je jedním ze základních pilířů, na kterém je postavena geopolitika indického subkontinentu. Ta je i v dnešní době velmi citlivou tematikou vzhledem

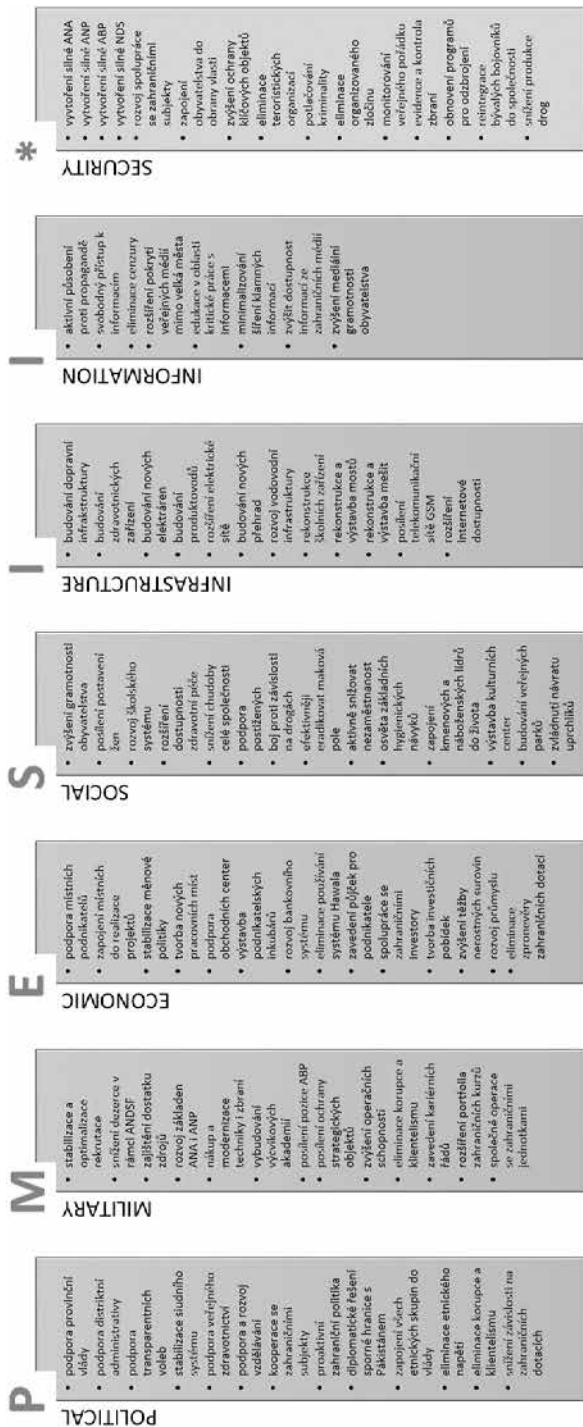
²⁶ PMESII či PMESII-PT značí konkrétní analytickou metodu operačního prostředí a její název je akronymem odvozeným od počátečních písmen jednotlivých dimenzí, kterým se analýza při posuzování a rozboru prostředí věnuje. Konkrétně jde o následující dimenze: P-Political (politická), M-Military (vojenská), E-Economic (ekonomická), S-Social (sociální), I-Information (informační), I-Infrastructure (infrastrukturální), P-Physical Environment (fyzického prostředí) a T-Time (časová).

²⁷ Afghánistán byl především v 19. století významnou oblastí britsko-ruského soupeření známého pod historickým pojmem *The Great Game*. Na konci zmiňovaného 19. století (konkrétně v roce 1893) byla definována demarkační linie mezi Afghánistánem a Britskou Indií, takzvaná *Durandova linie*, která vymezuje současnou afghánsko-pákistánskou hranici a rozděljuje paštúnská kmenová území.

²⁸ RAIS, Rasul Bux. *Recovering the frontier state: war, ethnicity, and state in Afghanistan*. Lanham, MD: Lexington Books, 2008. ISBN 0739109561. Str. 182.

²⁹ HYNĚK, Nik, EICHLER, Jan a MAJERNÍK, Ľubomír. *Konflikt a obnova v Afghánistánu: kontext, prostředí a zájmy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2012. ISBN 978-80-87558-06-5. Str. 48.

³⁰ WOLPERT, Stanley A. *India*. 4th ed., [2009 ed.]. Berkeley: University of California Press, 2009. ISBN 978-0520260320. Str. 244.

Obrazek č. 1: Kroky potřebné ke stabilizaci situace v Afghánistánu

k teritoriálnímu sporu mezi Indií a Pákistánem o území Kašmíru.³¹ Regionální geopolitika je tak s přihlédnutím na vlastnictví jaderných zbraní Indie i Pákistánu značně bipolární z hlediska její vnitřní dynamiky.³² Po roce 2001 je však zjevný určitý obrat v této interakci způsobený vysokou rychlostí všeobecného růstu a rozvoje Indie.³³

S ohledem na působení vojsk aliance v rámci mise RS (Resolute Support)³⁴ jsou v celém operačním prostoru (tedy na celém území Afghánistánu) zásadně omezeny jakékoliv aktivity pákistánských či indických bezpečnostních sil. Zejména pro prvně zmiňovaný Pákistán je přítomnost koaličních vojsk značným limitním faktorem, který omezuje dlouhodobé pákistánské zájmy v Afghánistánu. Přestože jak Pákistán, tak i Indie, jsou spojenci USA, je v případě Pákistánu možné kvaziperiodicky sledovat diplomatický nátlak a určité vyostření vzájemných vztahů, které korelují s údajně nedostatečným postupem pákistánské vlády a bezpečnostních složek vůči teroristickým organizacím na problematických územích západního Pákistánu, které hraničí s Afghánistánem. Dále je nutné zmínit, že neexistence kontinuální a oboustranně střežené hranice mezi Afghánistánem a Pákistánem dává podnět pro pákistánské bezpečnostní složky, angažovat se také na příhraničním území Afghánistánu a podporovat své zájmy (nejen ty, jež mají vztah k případné vojenské konfrontaci s Indií).

Indie se mimo běžné diplomatické aktivity a dlouhodobé ekonomické zájmy nijak blíže zejména vojensky v Afghánistánu neangažuje. Naproti určité nevráživosti mezi příslušníky bezpečnostních sil Pákistánu a Afghánistánu, je situace mezi Afghánistánem a Indií v oblasti bezpečnostní spolupráce poněkud odlišná. Indie se v Afghánistánu, na rozdíl od členů NATO a dalších koaličních partnerů, nepodílí přímo vojensky, ale poskytuje množství vojenských i policejních kurzů zejména pro afghánské důstojníky ve výcvikových zařízeních v Indii.

Jak je patrné z výše uvedených informací, jsou dopady amerického neokolonialismu v Afghánistánu velmi významné pro prosazování vlastních zájmů Pákistánu i Indie v zemi. Přítomnost hegemonu reprezentovaného USA značně limituje zejména vlastní aktivity Pákistánu uvnitř Afghánistánu, kdy je Pákistán nucen své aktivity provádět skrytě, utajeně a prostřednictvím jiných subjektů a aktérů (nejen například pomocí aktivit hnutí Tálibán).

31 WIRSING, Robert. *India, Pakistan, and the Kashmir dispute: on regional conflict and its resolution*. New York: St. Martin's Press, 1994. ISBN 0312084420. Str. 2.

32 BUZAN, Barry, WVER, Ole. *Regions and powers: the structure of international security*. New York: Cambridge University Press, 2003. Cambridge studies in international relations, 91. ISBN 978-0-521-89111-0. Str. 106.

33 HÝNEK, Nik, EICHLER, Jan a MAJERNÍK, Ľubomír. *Konflikt a obnova v Afghánistánu: kontext, prostředí a zájmy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2012. ISBN 978-80-87558-06-5. Str. 52.

34 Více viz např. na <https://rs.nato.int/about-us.aspx>

ZÁVĚR

S postupujícím časem se začínají v souvislosti s nekolonialismem více zvyrazňovat některé závažné problémy vedení konfliktu v etnicky a klanově velmi fragmentovaném afghánském prostředí. Přestože je na mezinárodní scéně stále častěji skloňována samotná legitimita toho, zda americká přítomnost v Afghánistánu má čistě podtext nekolonialismu či záměru boje proti terorismu, je vliv této světové mocnosti v zemi i regionu neoddiskutovatelný a je nadále předmětem mnoha studií. Neokolonialismus jako jedna z konkrétních postkoloniálních teorií se od poloviny 20. století stále častěji diskutovala, a to zejména v souvislosti s prosazováním zájmů klíčových světových mocností v čele s ČLR a USA. Mnoho odborných publikací, studií a článků věnuje v případě nekolonialismu pozornost především surovinové diplomacii ČLR v některých státech na africkém kontinentu či v Latinské Americe. V posledních letech lze však pozorovat orientaci ČLR na rozšiřování svého vlivu také v samotné Asii a dokonce i v Evropě. Toto dokumentuje také snaha ČLR o vybudování tzv. Nové hedvábné stezky. S ohledem na popsané čínské kroky je pak zcela logické, že se další globální hráč, tedy USA, snaží všemi dostupnými nástroji a prostředky vyvažovat rostoucí vliv a zájmy ČLR v celosvětovém měřítku. Do těchto aktivit zapadá také samotná angažovanost USA v Asii, výše popisovaný Afghánistán nevyjímaje. Mimo mocenské soupeření zmiňovaných USA a ČLR v regionu jižní Asie je v kontextu tohoto článku potřeba zdůraznit také konfrontaci zájmů a sil dalších regionálních aktérů v čele s Pákistánem a Indií. Obě uvedené země mají s ohledem na historické konotace v Afghánistánu své zájmy, které jsou však vzájemně protichůdné. Je proto pochopitelné, že nekoloniální přístup USA (okrajově i ČLR) v Afghánistánu determinuje dynamicky v čase také úroveň vlivu Pákistánu i Indie. Veškeré uvedené faktory mají ve svém důsledku nezastupitelný vliv na formování institucionálního prostředí nezávislého Afghánistánu (jakožto suverénní země, které nebyla v moderní historii nikdy kolonizována) a především na stabilizaci bezpečnostní situace.

Autor: *Ing. Martin HAVLÍK, Ph.D., MBA, Msc. Pracovník Ministerstva obrany České republiky. Specializuje se na oblast managementu informací a dlouhodobě na analýzy bezpečnostních hrozeb a rizik v oblastech konfliktů s dopadem na obranu a bezpečnost České republiky.*

Jak citovat: HAVLÍK Martin. Role nekolonialismu ve vývoji bezpečnostní situace v Afghánistánu. *Vojenské rozhledy*. 2019, 28 (3), 026-040. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.